

XVI. YÜZYILDA KİLİSEHİSAR: BİZANS ŞEHRİNDEN OSMANLI KÖYÜNE

Yrd.Doç.Dr. Mustafa KORKMAZ*

ÖZET

Bu araştırmada Bizans dönemi Tyana şehri harabeleri üzerinde kurulan iki köyden biri olan Kilisehisar'ın XVI. yüzyıldaki idari, sosyal ve ekonomik durumu ele alınmaktadır. Konuyu ele almamızda iki husus rol oynamıştır: Birincisi Kilisehisar'ın bu dönemde bir köy statüsünde olmasına rağmen önemli bir güherçile üretim merkezi oluşu, ikincisi de güherçile üretiminde istihdam edilen Sipahizâdegân zümresinin rolüdür. XVI. yüzyıl sonlarında altı mahalle halinde büyükçe bir köy görünümüne bürünmesi de muhtemelen işaret ettiğimiz hususla ilgili olmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Tyana, Kilisehisar, Osmanlı, Niğde, Güherçile.

FROM A BYZANTIUM CITY TO AN OTTOMAN VILLAGE: KİLİSEHİSAR IN THE 16TH CENTURY

ABSTRACT

in this study, the 16th Century Kilisehisar, one of the two villages located in the area of Tyana city of Byzantium, is examined in terms of the economical, social and governmental situation. Two reasons affected us to deal with this village. First, the village was an important center for the production of saltpeter (güherçile); second, the role of the class of sipahizâdegân is significant in the process of production. Although Kilisehisar was a small village, it turned in to a big village with 6 districts (mahalle), it can be considered that the production of güherçile had a crucial role in this process.

Key Words: Tyana, Kilisehisar, Ottoman, Niğde, Saltpeter.

* Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Manisa

GİRİŞ

Araştırmalara temel teşkil ettiği ilk günlerden beri tahrir defterleri, Osmanlı köylü toplumuna açılan bir pencere gibi görülmesine rağmen, bunlara dayanmak suretiyle köyler ve köylülük üzerine yapılan monografik ve tahlilî çalışmalar sınırlı kalmıştır.¹

Kilisehisar köyüne ait monografik mahiyetteki bu çalışmamız, birinci plânda bu gibi araştırmaların arttırılmasına katkı sağlamak amacını taşıyor ise de, bizi bu araştırmanın yapılmasına sevkeden başka önemli âmiller de vardır. Bunların başında Kilisehisar köyünün oturduğu alanın, ilkçağlardan beri varlığını sürdüren bir şehrin önemli bir kesimini oluşturmasıdır.

Tahrir defterlerindeki bazı veriler bahse konu şehrin (Tyana) geçmişini hiç olmazsa Ortaçağ'a kadar götürmektedir. Yine bu bağlamda Karamanoğulları rejiminden, Osmanlı rejimine geçilirken, bölgede varlıklarını sürdüren Sipâhizâdegân zümresinin, Osmanlı klâsik dönemi boyunca askerî sınıf mensupları olarak hangi tekâlif ve muafiyet şartlarına tâbi tutuldukları meselesinin incelenmesinde Kilisehisar'ın lokal ölçekte olmasına rağmen kronolojik bakımdan da düzenli veriler ihtiva etmesidir. En az bunun kadar önemli bir başka husus Kilisehisar köyünün gittikçe büyüyen bir trend içine girmesini sağlayan politik-askerî faktördür ki, o da barutun hammaddesi olan güherçile üretiminin Orta Anadolu'daki en büyük merkezi olmasıdır.²

Bu husus Kilisehisar'daki sosyo-ekonomik yapının sadece zirâî faaliyetlere bağlı olmadığını göstermesi bakımından da önemlidir. Böylece

¹ Suraiya Faroqhi, (2001), **Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir**. Çeviren: Zeynep Altok. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 97.

² Politik-askerî faktörlerin köylerin büyüklüğünü tayin eden önemli hususlardan olduğu tesbitiyle ilgili olarak bkz. Halil İnalçık (1990), "Köy Köylü ve İmparatorluk", **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 8.

daha önceleri sıradan köylerden farklı olup, özel karakter kazanan derbentçi, küreci (madenci) ve çeltükci köylerinin³ yanı sıra güherçileci diyebileceğimiz bir köy karakteri de ortaya çıkarılmış olmaktadır. Bu çalışmamızda biz bu hususu da aydınlatmayı amaçlamaktayız.

Araştırmamızın temelini teşkil eden Osmanlı klâsik devrinin meselelerini işlerken, genetic ve comperative metodu uygulamaya gayret ettik.

I. COĞRAFİ KONUMU

Günümüzde Kemerhisar adıyla anılan ve coğrafi konum itibariyle kuzeyden Melendiz dağları, güneyden Toros silsilesinin Bolkar dağları uzantıları arasında ve deniz seviyesinden ortalama 1100 metre yüksekliğindeki plato alanı içinde yer alan Kilisehisar, Niğde'nin 23 km güneybatı ve Bor kazasının 5 km güneydoğu istikametinde olup, halen idari bakımdan sözü edilen kazaya bağlı bir belde durumundadır.⁴

II. TARİHÇESİ

Kilisehisar köyü tarihinin, Roma ve Bizans devirlerinde Tyana denilen şehrin tarihi ile özdeş olduğu anlaşılıyor. Bu cümleden olarak İlkçağlardan Yakınçağ ortalarına kadar Tyana şehrinin yeri ve sınırlarını tesbite yönelik bilgileri bir araya getiren Charles Texier, harabiyetinden sonraki devirlerde bu şehrin sınırları içinde iki köy teşekkül ettiği sonucuna ulaşır ki, bunlardan biri Kilisehisar ve diğeri de İftiyanıkas köyüdür.⁵

Yanyana yer alan bu iki köyün Osmanlı klasik dönemi tahrir defterlerinde "Kilisehisar" (bazen Kenisehisar) ve "İftiyan" imlâlarıyla

³ Aynı., s. 9.

⁴ Kilisehisar köyünün yer aldığı bölgenin coğrafi konumuyla ilgili genel bilgiler için bkz. İbrahim Atalay, Kenan Mortan, (2003), **Resimli ve Haritalı Türkiye Bölgesel Coğrafyası**. İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş. s.485-545. Adı geçen köyün aynı hususları ve idari durumuyla ilgili olarak ayrıca bkz. (1973), **Niğde İl Yılığ**. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık Sanayii, s. 22.

⁵ Charles Texier, (1340), **Küçük Asya**. Çeviren: Ali Suad. İstanbul: Matbaa-i Âmire, s. 88.

kaydedilmesi⁶ Texier'in ulaştığı sonucu doğrulamaktadır. Bahse konu bu iki köyden sınırları içinde halen ayakta duran su kemerlerinin mevcudiyetinden hareketle, Tyana şehrinin önemli bir kısmının oturduğu alanın muhtemelen şimdilerde Kemerhisar adıyla anılan Kilisehisar olduğu düşünülmelidir. W. Ramsay da Kilisehisar'ın eski Tyana şehriyle aynı mekana tekabül ettiği kanaatine sahip olmuştur.

Roma ve Bizans devri Tyana şehri bakiyesi olan Kilisehisar'ı, bu devirlerde stratejik bakımdan önemli konuma sahip kılan husus, hiç şüphesiz Kilikya'yı Kapadokya'ya bağlayan tarihi yollardan biri üzerinde bulunmasıdır. Sözü edilen yol, Toros geçitlerinden biri olan Kilikya geçidinin bir iki mil kuzeyinde üç kola ayrılan yollardan ortadaki olanı idi ki, bu yol Kilisehisar'dan geçerek Caesareia'ya (Kayseri) uzanmaktaydı.⁸

Osmanlı döneminde Deregon adıyla kaydedilmiş olan⁹ ve günümüzde Bahçeli olarak anılan belde sınırları içindeki Köşkpınar'da yapılan araştırmalar, buradaki tarih öncesi iskanı Neolitik Çağa (M.Ö. 8000-5500) kadar götürmektedir.¹⁰ Buradan hareketle sınır komşusu köy konumundaki Kilisehisar'ın da yerleşim tarihini muhtemelen Neolitik Çağa kadar götürmek mümkün olmakla beraber, bu köyün yazılı kaynaklar çerçevesindeki tarihi Hitit İmparatorluk devrine uzanmakta ve devrin kitabeleri burada kurulan Tuvanuva şehrine atıfta bulunmaktadır. Kayseri ve Nevşehir arasındaki Geç Hitit devrine (M.Ö. 1200-700) ait bulunan bazı yazılı kitabelerden birkaçı yine Kilisehisar çevresinde hüküm süren Tuvanuva Kralı Varpalava'dan bahsetmektedir. Tuvanuva adıyla anılan şehir, bu devirde önemini muhafaza ettiği gibi daha da gelişerek muhtemelen

⁶ Bu hususta mesela bkz. KK 564 Varak 61b; TT455/668,698; KK 135 Varak 105b.

⁷ Bu hususu açıkladıktan başka, yazar sebebini açıklamaksızın Kilisehisar'ın aslen "Kızhisar" ismiyle bilindiğini zikreder. Bkz. W.M. Ramsay, (1960) **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**. Çeviren: Mihri Pektaş. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, s. 383.

⁸ Aynı., s. 386-388.

⁹ KK 455/670.

¹⁰ Ekrem Akurgal (2002), **Anadolu Kültür Tarihi**. İstanbul: Asır Matbaacılık Ltd. Şti, s. 3-8.

Tabal memleketlerinin merkezi statüsüne ulaştı." Ancak şehrin bu parlak döneminin uzun sürmediği anlaşılıyor. Nitekim III. Tiglatpileser'in M.Ö. 743 yılında gerçekleştirdiği Anadolu seferi sırasında Tuvanuva da Asur hakimiyetini tanıyan Tabal memleketleri arasına katılmıştı. Tabal memleketleri, Asur Kralı Asarhaddon zamanında (M.Ö. 681-668) Kimmer istilası altında kalmıştır. Dolayısıyla bu dönemden itibaren artık Tuvanuva'da Asur hâkimiyetinden söz edilmemektedir.

Kilisehisar civarında bulunan ve halen Paris Lovan Müzesi'nde teşhir edilen Frig Alfabeli bir kitabe⁴ Tuvanuva şehrinin Frig hakimiyet ve kültürüne de sahne olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Pers hakimiyeti döneminde Kapadokya Satraplığı idari bölgesinde yer alan Tuvanuva şehri, Makedonya Kralı İskender'in M.Ö. 332'de Anadolu'yu zaptıyla beraber, Helen hakimiyeti altına girmiştir.¹⁵

Yunan tarihçisi Ksenofon (M.Ö. 425-352) *Anabasis* isimli eserinde, büyük ve zengin bir şehir olarak nitelendirdiği bu şehri "Dana" ismiyle andığına¹⁶ göre, Klasik Yunan Çağı'ndan sonra başlayan Hellenizm Çağı (M.Ö. 330-30)¹⁷ boyunca da mezkur şehir "Dana" ismiyle anılmış olmalıdır. İskender'in kurduğu büyük imparatorluk, Onun ölümünden sonra generalleri arasında çıkan kanlı mücadelelere sahne olmuş, bu yüzden imparatorluğun birliği kısa zamanda ortadan kalkmıştır. Bahse konu mücadelelerin en şiddetlisinin geçtiği Anadolu'da, nihayet birçok yerli krallık ortaya çıkmış

¹¹ Füzruzan Kınal (1991), **Eski Anadolu Tarihi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 85, 97, 239.

¹² Asur Kralı III. Tiglatpileser'in (M.Ö. 745-727) haraca bağladığı Geç Hitit şehir devletlerinin hükümdarları arasında (Tuvanuva) kralı Varpalava da vardı. Bkz. Aynı., s. 253.

¹³ Aynı., s. 259-260.

¹⁴ (1973), **Niğde İl Yıllığı**, s. 110.

¹⁵ Arif Müfit Mansel (1971), **Ege ve Yunan Tarihi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 437.

¹⁶ A.H.M. Jones (1937), **The Cities of The Eastern Roman Provinces**. Oxford At The Clarendon Press, s. 178; Ramsay Ön. ver., s. 383.

¹⁷ Mansel Ön. ver., s. 433.

olup, bunlardan biri de Kapadokya Krallığı idi.¹⁸ Roma'nın hâkimiyetini kabul etmiş bulunan ve bu krallığın son temsilcisi olan Archelaus, ihanetinden kuşku duyulması sebebiyle M.S. 17'de Roma İmparatoru Tiberius'un emriyle tahttan uzaklaştırıldı ve Kapadokya Roma'nın bir eyâleti haline getirildi.¹⁹ Böylece bu eyâletin şehirlerinden olan Dana şehri resmen Roma hâkimiyetine girmiş oldu. Ancak Roma devrinde şehir artık Dana değil, Tyana adıyla anılır olmuştur.²⁰

Tyana bir aralık Palmyra Kraliçesi Zenobia'nın hakimiyetine geçmiş ise de, İmparator Aurelianus tarafından 271'de geri alındı.²¹ Tyana, Roma hakimiyetine dahil edildikten sonra ahalisinin çevrede oldukça yaygınlık kazanmış olan Jupiter mezhebine intisabından dolayı Toros'un Eusebeia'sı unvanını korumuştur. (Texier 1340, 89).

Tyana, Hıristiyan Roma döneminde de dini nüfuz açısından önemli bir merkez olarak öne çıkar. Nitekim 371-372 yıllarında Roma İmparatoru Valens, Caesarea (Kayseri) piskoposu Basileios'a ait toprakları küçültürken piskoposun nüfuzunu azaltmak gayesiyle Kapadokya'yı ikiye bölmüş ve böylece Tyana ikinci Kapadokya adıyla teşekkül eden eyâletin metropolisi haline getirilmiştir.²²

Tyana şehrinde Roma devrine ait fizik yapıyla ilgili iki önemli unsurdan bahsedilmektedir ki, bunlardan biri Jupiter Mabedi ve diğeri de

M. Şemseddin Günaltay (1951), **Yakın, Şark IV, I. Bölüm Perslerden Romalılar'a Kadar**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. XI.

¹⁹ Oktay Akşit (1985), **Roma İmparatorluğu Tarihi**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 71.

²⁰ Mesela Roma İmparatoru Hadrianus imparatorluğunun ekonomik ve askeri gücünü yakından tanımak amacıyla çıktığı gezide M.S. 123 yılında Tyana'ya da uğramıştı. Bkz. Aynı., s. 201.

²¹ Roma'ya teslim olmadan önce şehir halkı surlar içine çekilerek mukavemet göstermiş, kuşatma esnasında Aurelianus öfkelenerek şehirde canlı olarak bir köpek dahi bırakmayacağı söylemiş, Heraclaninon isimli bir hainin ihanetiyle şehir düştükten sonra, halk Apollonius isimli kahinin İmparator nezdindeki tavassutu sayesinde katliamdan kurtulmuştu. Bkz. Aynı., s. 450; Bu hususta ayrıca bkz. Texier Ön. ver., s. 89.

²² Ramsay Ön. ver., s. 312; Jones Ön. ver., s. 184.

şehrin su ihtiyacını karşılamak maksadıyla inşa edilen muazzam su kemerleri hattıdır. Günümüzde halen küçük bir bölümü ayakta kalabilen su kemerleri, iki mil uzaklıktaki büyük bir kaynağın sularını Tyana şehrindeki büyük sarnıca ulaştırıyor ve buradan tesis edilen şehir içi şebeke sayesinde bütün mahallelerin sudan faydalanması sağlanıyordu.²³

Bizans devrinde de Tyana **adıyla** anılan şehir, bu devirde Kapadokya eyâletinin sınır bölgesinde **önemli bir** kale olduğu kadar, Sasima ve Balbesa gibi şehirlerin ruhanî bakımdan kendisine bağlı olduğu Kapadokya piskoposlukları arasında yer alıyordu.²⁴ Ramsay Bizans şehirlerinden olan Tyana'nın geriliyerek terk edilmiş bir iskan mahalli haline gelmesi ve Bor'un onun yerini almasını, buradaki su kaynağının ihtiyaca yetmemesi yüzünden ahalinin şehri terk etmesiyle izaha çalışmış²⁵ ise de, Tyana'nın asıl gerilemesi siyasi gelişmelere bağlı olarak gerçekleşmiştir. Bu cümleden olarak, ilk defa Emeviler zamanında 708'de Mesleme ve Abbas b. el-Velid tarafından zaptedilen Tyana, Emevi devletine ilhak edilmemiş ancak ahalisinden tecrit edilerek boş bir durumda bırakılmıştır. Böylece Emevi halifesi I. Velid zamanında Tyana'nın fiziki yapısı büyük bir tahribata maruz kaldığı gibi, ahalisi de tehcir edilmiş bulunuyordu.²⁶ İkinci olarak 806'da Abbasiler tarafından ele geçirilen şehir²⁷ 832'de Abbasi halifesi Mermin tarafından imar edilmiş ise de halifenin kısa zamanda ölümüyle beraber eski haline terk edilmiş ve gerileme sürecine girmiştir.²⁸

²³ Texier Ön. ver., s. 89.

²⁴ Ramsay Ön. ver., s. 91; George Ostrogorsky (1981), **Bizans Devleti Tarihi**. Çeviren: Fikret Işıltan. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 133; Ernst Honigmann (1970), **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**. Çeviren: Fikret Işıltan. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 44-45.

²⁵ Ramsay Ön. ver., s. 91-92.

²⁶ Honigmann Ön. ver., s. 36-39; Ostrogorsky Ön. ver., s. 133.

²⁷ Ostrogorsky Ön. ver., s. 182.

²⁸ Albert Gabriel (1962), **Niğde Tarihi**. Çeviren: Ahmet Akif Tütenk. Ankara: Bengi Matbaası, s. 17.

XI. yüzyılda Anadolu'daki 45 metropolitlik arasında yer alarak daha çok dini nüfuz açısından göze çarpan Tyana'da gerileme sürecinin devam ettiği anlaşılıyor. Nitekim en son metropolitinin seçildiği 1369'dan sonraki yıllarda, iyice azalan cemaatinin şehri terk etmesiyle kilise faaliyetleri sona ermiş³⁰ böylece Tyana dini nüfuz cazibesi olmaktan da çıkmıştır. Tyana'nın XI. yüzyıldan sonraki akıbetinin böyle bir olguyla neticelenmesi hiç şüphesiz Bizansın bölgedeki hakimiyetini tamamen yitirmesiyle ilgilidir. Hakimiyetin yitirilmesiyle ilgili süreç, Alparslan'ın Anadolu'nun fethi çerçevesinde 1064 yılından itibaren Orta Anadolu'ya düzenlediği akınlarla beraber bölgede gerçekleşen ilk Türk yayılışıyla başlamıştır.³¹ Geçici de olsa bu ilk tecrübeden sonra Tyana şehrinin yer aldığı Orta Anadolu'nun fethi, Malazgirt zaferinden sonra 1077'de tamamlanarak bölgede iskan faaliyeti de başlatılır.³²

Oğuz Türklerinin bu iskan faaliyeti" iki yüzyıl kadar kesintisiz bir şekilde sürmüştür, bu arada XIII. yüzyıl Moğol istilası sırasında yeni ve kalabalık Türkmen kitlelerinin Türkistan ve İran'dan kümeler halinde Anadolu'ya geldikleri görülmüştür.³³ Emeviler ve Abbasiler zamanında düzenlenen gazalar sırasında ahalisi oldukça azalan Orta Anadolu'daki köylerin birçoğu işte bu sözü edilen göçlerle gelen Türklerin iskanyla muhtemelen yeniden kurulmuştur. Bu köylere yerleşen Türkler, yerli ahaliye nazaran büyük bir nüfus yoğunluğuna sahip olmuşlardır.³⁴ Şu halde Niğde Sancağı tahrir defterlerine kaydedilmiş olan İftiyan ve Kilisehisar köyleri³⁵

²⁹ Speros Vryonis (1971), **The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and The Process of İslamization From The Eleventh Through The Fifteenth Century**. Berkeley, Los Angeles, University of California Press, s. 34-35.

³⁰ XV. yüzyıl metropolitlik listesinde Tyana'nın ismi görülmez. Bkz. Aynı., s. 292.

³¹ Mükrimin Halil Yinanç (1944), **Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 61-62.; Osman Turan (1971), **Selçuklular Zamanında Türkiye**. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu, s. 19.

³² Yinanç Ön. ver., s. 104, 120, 172-173.

³³ Faruk Sümer (1960), "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi" **Belleten XXIV**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 574.

³⁴ Yinanç Ön. ver., s. 181.

³⁵ TT 42/49, 60; TT 455/668, 698.

de XI-XIII. yüzyıllarda terkedilmiş ve tamamen harap bir hale gelmiş Tyana şehri üzerinde Türklerin iskaniyle kurulmuş olmalıdır. Bu köylerden İftiyan, Tyana adını Türkçe imlasıyla yaşatırken, Kilisehisar adının da, muhtemelen arazisi üzerinde Bizans devrinden intikal eden kilise ve kalenin hatırasını yaşatmak üzere buraya yerleşen Türkler tarafından verilmiş olduğu düşünülmelidir.

XI-XIII. yüzyıllarda kurulduğunu istidlal ettiğimiz ancak kuruluş yılları hakkında kesin bir bilgiye ulaşamadığımız Kilisehisar köyünün yerleştiği Orta Anadolu bölgesi bilindiği üzere Büyük Selçuklu, Danişmendli, Anadolu Selçuklu, İlhanlı, Eretnalı ve Karamanlı gibi siyasi teşekküllerin hakimiyetinde kalmıştır.³⁶ Kilisehisar köyünün de bu siyasi teşekküllerin birçoğunun bizzat içinde olarak, bu dönemleri idrak ettiğini söylemekle şimdilik iktifa edelim. Ancak 1367'de Niğde bölgesini Eretnalılar'dan alan Karamanoğulları'nın³⁷ dolayısıyla bölgede yer alan Kilisehisar köyünü de bu tarihte hakimiyetleri altına aldıklarını ve 1470 yılına kadar da ellerinde tuttuklarını, bu tarihten itibaren Karamanoğulları üzerine İshak Paşa kumandasında gönderilen ordunun, Niğde'yi Osmanlı hakimiyetine bağlamasıyla mezkur köyün de Osmanlı hakimiyetine girdiğini³⁸ belirtmeliyiz. Niğde her ne kadar Osmanlılar tarafından fethedildiyse de Karaman ülkesinin diğer kesimlerinin fethi, Fatih Sultan Mehmed zamanında 1474'de tamamlanmıştır. Buna rağmen Karamanoğlu hanedanının son varisi olan Kasım Bey'in 1483 yılında ölümüne kadar, söz

³⁶ Bu siyasi teşekküllerin siyasi hakimiyetleriyle ilgili derli toplu bir malumat için Bkz. Mustafa Korkmaz (1995), "Şer'iye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Bor'da Sosyal ve Ekonomik Hayat" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 10-13.

³⁷ İ. Hakkı Uzunçarşılı (1969), **Anadolu Beylikleri**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 155-156.

³⁸ Feridun Nafiz Uzluk (1958), **Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi**, Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, s. 4.; M.C. Şehabeddin Tekindağ (1962), "Son Osmanlı Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar" **İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi**, 17-18, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, s. 43-57.; İ. Hakkı Uzunçarşılı (1975), **Osmanlı Tarihi II**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 91-92.; Hoca Sadeddin Efendi (1279), **Tacü't-Tevarih, I**. İstanbul, s. 544-550.

konusu bölge üzerindeki hakimiyet iddialarının sürmesi kesin ilhaki geciktirmiştir. Dolayısıyla taksimatında Niğde vilâyetinin de yer aldığı Karaman eyâletinin kuruluşu II. Bayezid döneminde gerçekleşmiştir.⁴⁰

III. İDARİ DURUM

Karamanoğulları topraklarının 1474'de fethiyle beraber öncelikle Karaman vilâyetinin vakıf ve mülklerinin tahriri çalışmaları başlatılmış ve bu çerçevede 1476-1500 yılları arasında üç esaslı evkaf tahriri yapılmıştır.⁴¹

Timara konu olan vergi tahrirleri de 1507 yılında tamamlanarak II. Beyazıd döneminde Karaman eyâleti teşekkül ettirilmiştir.⁴²

1507 yılı tahririnde Niğde'nin vilâyet yerine "Liva" adıyla kaydedildiği,⁴³ dolayısıyla idari taksimatta sancak düzenine geçildiği görülmektedir. İşte sözünü ettiğimiz 1476 ve 1500 yıllarına ait vakıf tahrirlerinde Kilisehisar köyü Niğde vilâyetine bağlı bir köy olarak kaydedilirken,⁴⁴ 1507 yılı tahririyle bu defa Niğde sancağına bağlı bir köy olarak kaydedilmiştir.⁴⁵ 1518 yılına gelindiğinde yakınındaki Niğde sancağına bağlı Bor köyünün daha fazla gelişerek idari statüsünde de bir

M. Tayyib Gökbilgin (1968), "XVI. Asırda Karaman Eyâleti ve Lârende (Karaman) Vakıf ve Müesseseleri" **Vakıflar Dergisi**, VII. Ankara, s. 29.; Halil İncılık (1973), **The Ottoman Empire The Classical Age, 1300-1600**, London, s. 106.

⁴⁰ Gökbilgin Ön. ver., s. 29.; İncılık Ön. ver., s. 327.

⁴¹ Bu tarihler arasındaki Karaman vilâyeti tahrirlerinden 1476 yılı vakıflarını ihtiva eden defter özet halinde F. Nafiz Uzluk tarafından ve 1483 yılı vakıflarının "Murad Çelebi Defteri" diye bilinen bölümünün tamamı da M. Akif Erdoğan tarafından yayınlanmıştır. Bkz. F. Nafiz Uzluk Aynı eser.; M. Akif Erdoğan (2003), "Murat Çelebi Defteri: 1483 yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar I", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, XVIII/1. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, s. 118-160. Bu husustaki diğer defterlerden Karaman vilâyetinin 1483 yılına ait diğer vakıf defteri Başbakanlık Osmanlı Arşivi TT/1085 ve 1500 yılına ait vakıf defteri de Vakıflar Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi 565 envanter numaralarıyla kayıtlı bulunmakta olup henüz yayınlanmamıştır.

⁴² Mustafa Oflaz (1992), **XVI. Yüzyılda Niğde Sancağı**,. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, s. 8.

⁴³ TT 42/12.

⁴⁴ KK 564 varak 61/b; KK 565 varak 137/a

⁴⁵ TT 42/49-51.

değişiklik meydana gelmiştir. Söz konusu tarihte kendisiyle beraber 24 köy ve 8 mezreanın bulunduğu coğrafi ve idari bir bölge, Niğde kazasından ayrılarak Bor nahiyesi teşekkül ettirilmiş dolayısıyla bu köylerden biri olan Kilisehisar köyü de, Bor nahiyesine bağlı bir köy haline gelmiştir.⁴⁷

1584 yılına kadar gelişimi devam eden Bor köyü, muhtemelen bu tarihten itibaren kasaba statüsüne yükseltilmiş, Bor nahiyesi idari bölgesi de Anduğ ve Şücaeddin nahiyelerinin kendisine katılmasıyla, Niğde sancağına bağlı Bor kazasına tahvil edilmiş,⁴⁸ böylece Kilisehisar'ın Bor'a bağlı köylerden biri olarak⁴⁹ varlığını devam ettirdiği görülmüştür.

IV. SOSYAL GRUPLAR

Kilisehisar köyünün XVI. yüzyıl başları ve sonları itibarıyla çeşitli dönemlerdeki nüfus değişimi ve mahalleleri hakkında bilgi vermeden önce bu nüfusu oluşturan kişi ve zümrelerin vergi tahrirlerine göre aldığı durumları tahlil etmek gerekmektedir. Bu cümleden olarak bu hususta daha önce yapılan tahlili bir araştırma bize özellikle yol gösterici olmuştur. Tahrir defterlerine göre Canik sancağının nüfusunu ele alan bahse konu araştırmada, kırsal nüfus normal (sıradan) reâyâ, özel statülü (avarızdan muaf) reâyâ ve vergiden muaf kişi ve gruplar olmak üzere üç ana kategoriye ayrılarak incelenmiştir.⁵⁰ Biz de Karaman eyâletinin kendine has özelliklerinden hareketle Kilisehisar köyündeki nüfusu benzeri bir kategoriye tâbi tutarak aşağıdaki gibi tesbit edebiliyoruz.

- a) Sıradan (normal) reâyâ
- b) Avarızdan muaf reâyâ
- c) Tam muafiyet taşıyanlar

⁴⁶ TT 455/661-698.

⁴⁷ TT 455/668-669.

⁴⁸ Korkmaz Ön. ver., s. 17.

⁴⁹ KK 135 varak 105/b

⁵⁰ Mehmet Öz (1991), "Tahrir Defterlerine Göre Canik Sancağı'nda Nüfus (1455-1643), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi VI, s. 178.

d) Öşür dışındaki şer'i ve örfi vergilerden muaf olanlar

Bu analizden sonra tamamı müslümanlardan oluşan Kilisehisar köyü sakinlerini bahse konu kategoriler halinde ele alalım.

a) *Sıradan (Normal) Reâyâ*

Sıradan reâyâ toplam tahmini nüfusun 1507'de % 92,21 'ini, 1518'de % 82,99'unu ve 1584'de de % 81,78'ini oluşturmaktaydı.⁵¹ Bu kategori içinde mütalaa edilenler, tekâlifî örfiye ve şer'îye ile avânz-ı divâniye gibi bütün olağan ve olağanüstü vergileri ödemekle mükellef tutulan ve çift, nimçift, bennak ve caba isimleriyle kaydedilen kimselerdir. Çift ve nimçift kaydedilen kimselerin sayılarından hareketle merkezi devletin, muhtemelen sosyal problemlerin önüne geçmek maksadıyla ziraî üretimle meşgul olan reâyâ kesimini çoğunlukta tutmayı veya nüfusla mevcut arazi arasında bir denge kurmayı amaçladığı, bu yüzden toprağın verimlilik derecesine göre 60-120 dönümlük araziye tekabül eden çiftlik türü arazi⁵² yerine bunun yarısı yani nimçiftlik yere tekabül eden arazilerin tefvizini daha yaygın olarak tercih ettiği söylenebilir. Nitekim 1507 ve 1584 tarihleri arasında çiftlik katsayısına göre, nimçift şeklindeki araziler % 80 ve % 93,81'lik bir orana ulaşmaktaydı.⁵³

1584 tahririne göre, çift ve nimçift şeklindeki arazilerin yanısıra Kilisehisar'da reayaya tapu resmi karşılığı verilen zemin şeklinde araziler de mevcuttu. Buna göre 21 adet zemin nimçift ve 1 adet zemin de çiftlik kabul edilerek buralara tasarruf edenler tarafından çift ve nimçift vergileri ödeniyordu.⁵ Bunlardan nimçift itibar edilen zeminleri tek başlarına tasarruf eden 20 kişinin nimçift statüsünde olmaları muhtemel olmakla beraber, sadece bu arazilere tasarruf ettiklerini varsayarak bunların nimçift statüsünde

⁵¹ Hesaplamalar Tablo I, Ia; II, Ha; III, IIIa'dan faydalanılarak yapılmıştır.

⁵² Ahmet Akgündüz (1991), **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri III**. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, s. 319.

⁵³ Hesaplamalar Tablo I, II ve IU'deki verilere göre yapılmıştır.

⁵⁴ KK 135 varak 105b-108a.

olduklarına hükmetmek doğru değildir. Aynı şekilde yarım çiftlik gösterilen bir zemine tasarruf eden 2 kişinin nimçift ve 1 çiftlik itibar edilen zemine tasarruf eden 3 kişinin de çift statüsünde olduklarına hükmetmek isabetli olmaz.⁵⁵ Ancak statüsü belirsiz olanların sayısını kabartmamak için muhtemel görülen 20 kişi ilgili tabloda nimçift olarak kaydedilmiş, kalan 5 kişi de bilinmeyenler hanesine yazılmıştır. 1584 yılı tahririndeki bir başka husus nimçift kaydedilen 14 kişinin üzerlerine nâmalum şerhi düşülmesidir ki, bu husus bunların tahrir esnasında yerlerinde bulunmadıklarına işaret etmektedir.⁵⁶ Bunlardan başka Kilisehisar köyünde XVI. yüzyılın başlarına göre, aynı yüzyılın sonlarında nüfusun 3 kata yakın artmasına karşılık çift ve nimçift şeklindeki arazilerin % 6,94 oranında azalması⁵⁷ nüfus, istihdam ve üretimle ilgili problemler yumağının ne denli büyüme istidadına girdiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Nimçift ve çift statüleri dışında resmi çift sistemi içinde mütalaa edilen diğer statüler de, evli olup yarım çiftlik yerden daha az yeri olan ve hiç yeri olmayan bennakler⁵⁸ ile Karaman eyâleti kanunnâmelerinin diliyle "mücerred olan baliğ kimseye derler ki, babası yanında kış ve kâra kadir ola babası yanında olub kış ve kâra kadir olmayan acizden resm alınmaz"⁵⁹ şeklinde tarif edilen çabalardır. Bu kanunnâmenin tarifine uygun olarak Kilisehisar'ın 1507 tarihli tahririnde mücerred olarak kaydedilen 27 kişiden vergi alınmadığı halde caba olarak kaydedilen 11 kişiden yılda 6'şar akçe olmak üzere toplam 66 akçe resm-i caba alınmıştır.⁶⁰ 1518 tarihli tahrirden

⁵⁵ Üzerine kayıtlı araziler dışında başka arazilere de tasarruf etmesi mümkün olan reayanın tasarrufundaki toprak miktarlarından hareketle yapılacak bir tasniften, sosyal tabakalaşma ile ilgili kesin bir sonuç çıkarılmayacağı hakkında bkz. Öz Ön. ver., s. 182.

⁵⁶ KK 135 varak 106 b-107 a-b.

⁵⁷ Bu hususta TT 42/50-51; KK 135 varak 105 b-107 b gözden geçirilmelidir.

⁵⁸ Neşet Çağatay (1947), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler" **Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi V**. Ankara: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, s. 483-511.; Nicoara-Irene Beldiceanu-Steinherr (1968), "Recherches Sur La Province de Qaraman Au XVI Steele" **Journal of The Economic And Social History of The Orient, Volume XI**, s. 1-29.

⁵⁹ Beldiceanu-Steinherr Ön. ver., s. 177.

⁶⁰ TT 42/49-51, bu hususta ayrıca bkz. Tablo IV.

itibaren caba yerine de kullanılabilen mücerred kaydından vazgeçilerek her ikisine birden şamil olan caba kaydı kullanılmıştır. Bu reâyâ kesiminin gittikçe sayılarının anormal bir şekilde artması dikkat çekmektedir. Nitekim 1507 yılına göre 1584 yılında cabalar 6,07 ve bennakler de 11,33 kat artmışlardır.

b) Avarızdan Muaf Reâyâ

Bu grupta yer alan reâyâ, tahrir defterlerinde normal reâyâ arasına kaydedilmiş olan imam, hatip, müezzin gibi dinî görevlilerdir. 1518 tarihli Karaman Eyâleti Kanunnamesi'ne göre, bunlar raiyyet rüsumu ödedikleri halde avâız-ı divâniye'den muaf tutulmuşlardır. Ancak görevlerinden ayrıldıkları ve azledildiklerinde normal reâyâ vergilerine tâbi tutulurlardı. (Akgündüz 1991, 321.) Bu gruptaki dinî görevliler 1507'de toplam muafiler içinde % 11,11, 1518'de % 8 ve 1584'de de % 4,59 gibi küçük oranlar halinde yer almışlardır.⁶¹

c) Tam Muafiyet Taşıyanlar

1507 tarihli tahrirde rastlanmayan bu gibi kişi ve gruplar 1518 tarihli tahrirde muafan başlığı altında verilmekte, 1584 tarihli tahrirde ise muaf lafzı da zikredilmeksizin sadece isimleri sayılmaktadır. 1518 tarihli tahrirde muaf olanlar ayrıntılı bir şekilde açıklanmakta olup, bunlardan birinci kesimin ulemâdan yani medreseli kökenden, ikincilerin de tarikat ehlerinden oldukları görülmektedir. Ulemâdan olanlar, Mevlâna Ali veled-i Hacı Ahmed ile beraber kardeşleri Hamza, Mustafa ve Mehmed olup, kendilerinin "vâcib-i reâyâ" olduklarından dolayı "avarızdan rüsumdan ve aşardan külliyyen muaf oldukları, bu hususta ellerinde II. Bayezid'den muafiyetnâmeleri bulunduğu, muafiyetlerinin Yavuz Sultan Selim tarafından da mukarrer ve müsellemlen tutulduğu beyan edilmektedir. Ehl-i tarik olanlar ise Mevlâna Muhyiddin veled-i Şücâ ile beraber kardeşi İnebegi'dir. Bunlar da diğerleri gibi raiyyet rüsumu, avarız ve öşürden muaf olduktan başka,

Bkz. Tablo I, II, III.

aynı şekilde II. Bayezid'den muafiyetnâmeleri ve Yavuz Sultan Selim'den mukarrernâmeleri olduğu tekrarlanmaktadır.

1584 yılı tahririnde Cami mahallesi sakinleri olup, muaf oldukları anlaşılın Şeyh Mehmed veled-i Şeyh Muslihiddin ile beraber dört oğlu ve üç kardeşi de sayılmaktadır. Kardeşlerinden Fazlullah aynı zamanda muhassıl kaydedilmiştir.⁶² Bunları da 1518 yılında II. Bayezid'den muafiyetnâmeleri ve Yavuz Sultan Selim'den mukarrernâmeleri olan tarikat ehlinin yani Şeyh ailesinin neslinden gelenler gibi mütalaa ederek, tam muaf olanlar zümresine dahil ettik. Bunlar içinde Şeyh ailesinden olup görevi icabı muhassıl kaydedilen Fazlullah'ı ilgili tabloda muhassıl sütununda gösterdik. Bunun dışında muaf oldukları halde normal reâyâ arasına muhassıl kaydedilenler de vardır.⁶³ Muhassıllar hakkında tahrir denerlerinde malumat bulunmamakla beraber bunların, vergi toplamakla yükümlü askerî sınıfın en önemli unsurları arasında oldukları söylenmelidir.⁶⁴

d) Öşür Dışındaki Şer 'i ve Örfî Vergilerden Muaf Olanlar

Bu kategoriye girenler iki zümre halinde karşımıza çıkmaktadır. Birincisi mütekaid sipahiler ve sipahizâdeler, diğeri de zâviyedarlar zümresidir. Bunlardan tahrir defterlerindeki yaygın ifadeyle "sipahizâdegân" zümresi Karamanoğulları döneminde buldukları yerlerdeki bazı timarlara sahip idiler ve bunlardan bazıları Osmanlı hükümdarlarından da yeni berat ve nişanlar alarak bu imtiyazlarını muhafaza etmişlerdi.⁶⁵ Ancak Karaman vilâyetinin tahrir olduğu yıllarda bunlardan bir kısmı normal reâyâ statüsünde kaydedildikleri halde, bazıları muaf zümre arasına yazılmışlardı. Uygulama Karamanlı sipahizâdeler arasında niza ve husumete yol açmış, bu hususta hükümdar nezdinde yapılan şikayetler

⁶² KK 135 varak 105 b.

⁶³ Bkz. Tablo I, II, III.

⁶⁴ Bahaeddin Yediyıldız (1985), **Ordu Kazası Sosyal Tarihi**. Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları, s. 91.

⁶⁵ Tekindağ Ön. ver., s. 74-75.

üzerine, merkezi hükümet 1518 yılından itibaren eşkinici yazılmak şartıyla, bu zümreyi resm-i çift, bennak, caba, resm-i ganem ve avâriz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiye gibi tekâliften tamamen muaf ve müsellemler kılınmıştı.⁶⁶ Gerçekten de 1507 tarihli tahrirde Kilisehisar'da sakin 5 nefer sipahizâdeden biri çift ve nimçift, biri çift, ikisi nimçift ve diğer biri de mücerred kaydedilmişti. Bu tarihte normal reâyâ mükellefiyetine tâbi tutulan bu zümrenin defterde hasıllarıyla beraber bir araya yazıldıkları dikkati çekmektedir.⁶⁷ Biz de bu zümreyi Tablo I'de normal reâyâ arasına dahil ettik.

1518 yılında ise 4 nefer oldukları anlaşılan Kilisehisar sipahizâdeleri çift resmi ve bağlantılarını ödemeseler de, örfi nitelikli bâdihevâ vergileri ile elgalle, resm-i ganem, öşr-i bağ gibi öşür ağırlıklı vergileri ödüyorlardı.⁶⁸ Aynı yıl câri olan Karaman Eyâleti Kanunnâmesi'nin sipahizâdelerle ilgili maddesi, Kilisehisar'daki bu uygulama ile karşılaştırıldığında sipahizâdelerin ödememeleri gereken vergilerle ilgili tam bir mutabakatın sağlandığına şahit olunamamaktadır.⁶⁹ 1526 yılına ait Karaman Sipahi Mütakaidler Kanunnâmesi'nde mütakaid sipahiler, sipahizâdeler ve eşkiniciler ile sagîr adıyla bazı çocukların da tahrir olunmaları, bu sagîr olanlara güherçilehanelerde hizmet teklif olunabilmesi için 18 yaşını ikmal etmelerinin gerektiği, ancak ihtiyaç duyulması halinde diğerlerinin her 10 neferinden birine 6 ay müddetle münavebeli olarak güherçilehanelerden birinde hizmet etme görevi verilmesi isteniyordu. Böylece bunlar bu mükellefiyet karşılığında resm-i çift, bennak, caba, resm-i kovan, âdet-i ağnam ve avâriz-ı divâniye gibi tekâliften muaf tutulacaklar, ancak ziraat

Bu husus 1518 tarihli Karaman Eyâleti Kanunnâmesi'nin 82. maddesinde geniş olarak açıklanmaktadır. Bkz. Akgündüz Ön ver., s. 324.

⁶⁷ Bu zümrenin "hasıl-ı sipahi-yi mezkuran" klişesi altında kaydedilen, yıllık vergileri 269 akçe idi. Bkz. TT 42/51.

⁶⁸ TT 455/669.

⁶⁹ 1518 tarihli bu kanunda sipahizâdelerin ödememeleri gereken resm-i ganemin üzerlerine yazıldığı görülmektedir. Bkz. Akgündüz Ön. ver., 324.

ettikleri arazinin öşrünü bağlı buldukları tımarlı sipahiye vereceklerdi. Anlaşıldığı kadarıyla 1526'dan itibaren Karaman sipahizâdelerinin eşkincilikle beraber, güherçile üretiminde de istihdam edilmeleri söz konusu olmaktadır. Bu uygulamanın uzun süre devam ettirildiği, 1575 yılında düzenlenen ve 1526 tarihli Karaman Mütakaidleri Kanunu'yla hemen hemen aynı ifadeleri taşıyan, Karaman Vilâyeti Eşkincileri Kanunu'nda da bariz bir şekilde görülmektedir.

İlk sayfasında bahse konu kanunun yer aldığı Eşkinciler Tahrir Defteri'nde, Karaman eyâleti mütakaid sipahileri, sipahizâdeleri ve bunların seferlere eşenleri (katılanları) buldukları kasaba ve köylerde kaydedilerek, bunlar arasında güherçilehanelerde hizmet edecekler belirlenmişti. Bahse konu deftere Niğde'ye bağlı Kilisehisar köyü sipahizâdelerinden yirmi kişi de kaydedilmiş, bunlardan altısı Ayagözme köyü ve Bereketlü Cemaati'nden altı kişi ile beraber bir araya getirilerek bir grup teşkil edilmiş ve güherçilehanede hizmet ettirilmek üzere bu gruptan bir kişi ayrılmıştı. Kilisehisar köyünden geriye kalan 14 kişi ayrı bir grup haline getirilerek yine içlerinden biri güherçilehanede hizmet ettirilmek üzere eşkinci kaydedilmişti.⁷¹

Sipahizâdelerle ilgili 1526 ve 1575 yıllarına ait kanunların tarihsiz olan bir benzeri de Ö. Lütfi Barkan tarafından neşredilmiştir. İçil livasına ait bahse konu sipahizâdeler kanununda özetle, sipahizâdelerin 5 neferinden birisinin sefer zamanlarında seferlere katılmak üzere eşkinci kaydedildikleri, bunların mütakaid olanlarının da her 10 neferinden birinin bir yıl müddetle güherçilehanelerden birinde hizmet ettirildikleri, ancak zamanla ağır gelen bu hizmetin bir yıl yerine 6 aya indirildiği beyan edilmektedir. Yine bu kanunda sagır statüsüne ayrılan çocukların bilinmesi için tahrir defterlerinde sad harfiyle gösterilmesi istenmekte, bunların diğerleri gibi hizmete tâbi

⁷⁰ Ahmet Akgündüz (1993), **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri VI. II. Kısım**, İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, s. 50.

⁷¹ TT 968/35-36.

olmaları için 18 yaşını ikmal etmeleri gerektiği de belirtilmektedir. Nitekim sagır kaydedilenlere 1584 tarihli Karaman Eyâleti Mufassal Tahrir Defteri'ne nazaran Konya, Niğde, Kırşehir, Aksaray, Ereğli, Larende, Bor gibi şehir ve kasabalarda⁷³ bu arada Kilisehisar köyünde de rastlanmaktadır.⁷⁴ Karaman eyaletindeki mütekaid sipahiler, sipahizâdeler ve eşkincilerle ilgili kanunnâmelerin lafzından hareketle sagır statüsüne ayrılan çocukların sipahizâde oldukları intibâ edinilmektedir. Nitekim Ö. Lütfi Barkan da aynı kanunnâmelerden hareketle⁷⁵ meseleyi böyle anlamış ve sagır olanları sipahizâde olarak nitelendirmiştir.⁷⁶ Ancak bu hususta kesin ve sıhhatli sonuçlara ulaşabilmek için sagır statüsünde bulunanların dayandığı sosyal tabakanın analizinin vergi tahrirleri bazında yapılması gerekmektedir. Bu cümleden olarak 1584 yılı tahririni esas alarak Kilisehisar köyü ölçeğinde yaptığımız analize göre, 21 sagırdan babaları askerî sınıf mensubu olanlar 2, reâyâ kökenli olanlar 16 olarak tespit edilirken, bunlardan 3'ünün babalarının ait olduğu zümre tespit edilememiştir.⁷⁷

Tespit ettiğimiz bu sonuçların Karaman eyâletinin geneli için de benzeri özellikler gösterip göstermeyeceği hususunu başka bir araştırmaya bırakarak, şimdilik Kilisehisar köyü örneğini değerlendirirsek: daha çok reâyâ tabakası arasından yazılan bu çocukların 18 yaşını ikmal etmeleri halinde güherçile üretiminde çalıştırılacak olmaları, yani yapacakları hizmete mukabil muaf zümre arasında yer alacak konumda bulunmaları dolayısıyla sagır statüsü ihdasının, muhtemelen merkezi hükümetin

⁷² Bu kanunla ilgili olarak bkz. Ömer Lütfü Barkan (1943), *XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları*, Kanunlar I, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Neşriyatı, s. 54-55.

⁷³ Suraiya Faroqhi (1979-1980), "Taxation and Urban Activities in Sixteenth-Century Anatolia" *International Journal of Turkish Studies I*, s. 41-42.

⁷⁴ KK 135 varak 105b-108a

⁷⁵ Barkan Ön. ver., s. 54-56.

⁷⁶ Ö. Lütfü Barkan (1993), "Timar" *İslam Ansiklopedisi XII /1*, s. 317.

⁷⁷ Bu hususta sagır statüsündeki çocuklardan Mevlâna Mustafa veled-i Şeyh Mehmed'in oğlu olan Rahimullah ve zâviyedar zümreden Pir Ali'nin oğlu Kasım ile sagır yazılan diğer reâyâ oğulları ve babaları bilinmeyenlerle ilgili olarak bkz. KK 135 varak 105b-108a.

güherçile üretimi ve istihdamını plânlaması çerçevesinde alınan kararlarla ilgili olabileceği söylenebilir. Muaf zümre adayı konumunda bulunmalarından dolayı, sagîr statüsündeki çocuklar tablo IU'de muaflar arasında gösterilmiştir.

Zaviyedârlar zümresine gelince bunlar, 1507 ve 1518 tarihli tahrir defterlerinde sipahizâdelerden önce, 1584 tarihli defterde ise sipahizâdelerden sonra kaydedilmişlerdir. 1518 tarihli Karaman Eyâleti Kanunnamesi'nde zaviyedârların da, sipahizâdeler gibi ilk zamanlarda normal reâyâ vergilerine tâbi oldukları ancak artık resm-i çift, bennak, caba ve avâriz-ı divâniyeden muaf tutuldukları ifade edilmiştir.⁷⁸ Gerçekten de Kilisehisar köyünde sakin olan zaviyedârlardan üçünün de 1507 tarihli tahrirde, nimçift kaydedilmeleri bu zümrenin ilk zamanlarda resm-i çift sistemine dahil edildiklerini göstermekle beraber, bunlarla ilgili olarak aynı defterde "kadîmden muaf ve müsellemler olgelmışler deyü mukayyedir" denilmesi bunların 1507 yılında avâriz-ı divâniye ödemediklerini⁷⁹ de ortaya koymaktadır. Yine bu zümre için 1507 yılına ait defterde "Zâviye-i Ahî Mahmud'a zâviyedâr ve kadîmden ahîzâdeler imiş" ibaresi kullanıldığı halde⁸⁰ 1518 tarihli defterde sadece "Cemaat-ı Dervîşân-ı Zâviye-i Feteyân der karye-i mezbure" ibaresi yer almaktadır. Bahse konu defterde 5 kişi olan zaviyedârlar da muhtemelen elgalle, resm-i ganem, oşr-i bağ ve bâdihevâ vergilerini ödüyorlar;⁸¹

Kilisehisar köyünün 1584 yılı tahririnde, "zâviyedâran" veya "dervîşân" gibi zaviyedârlar zümresini kolayca tefrik edebilecek başlık bulunmaması, bu tarihte içlerinde biri sagîr ve diğeri imam kaydedilen 20

⁷⁸ Ahmet Akgündüz (1991), Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri III, İstanbul; Fey Vakfı Yayınları, s. 320-321.

⁷⁹ TT 42/51.

⁸⁰ TT 42/51.

⁸¹ 1518 tarihli tahrirde zaviyedârlar zümresi üstte, sipahizâdeler zümresi onun altına kaydedilmiş olduğundan sipahizâdelerin altına hasıl kaydedilen vergilerin her iki zümreye de ait olabileceği düşünüldü. Bkz. TT 455/669.

kişinin zâviyedârlarla ilgili olup olmadığını anlamamızı engellemekle beraber, bunlardan "zâviyedâr-ı ba berat" oldukları tasrih edilen Hacı Ahmed veled-i Yusuf ile Ahî Yusuf veled-i Emir'in zâviyedâr oldukları anlaşılmaktadır. Yine bunlardan üç kişinin zâviyedâr Hacı Ahmed'in oğulları oldukları görülmektedir. Bu zümre arasına imam kaydedilen Hacı Ömer de, zâviyedâr Ahî Yusuf'un oğludur. Şu halde bunun zaviye imamı olduğu tahmin edilebilir. Bunlar arasına kaydedilen Pir Ali'nin, kimin oğlu olduğu yazılmamış olmakla beraber 1518 tarihli tahrirde "cemaat-i dervişân-ı zaviye" ibaresi altında yazılan Pir Ali veled-i Mehmed, muhtemelen bu kişi olmalıdır. Eğer öyleyse Derviş Pir Ali oğulları oldukları anlaşılan Abdurrahman, Kasım ve Atâullah'ın da bu zümre içinde zikredilmesi gerekir. Bunlardan Ali ve Süleyman da imam kaydedilen Hacı Ömer'in oğullarıdır. Bu sayılanlar dışında geriye kalan 8 kişi de herhalde bunların yakınları olup, zâviyedâr zümreye dahil idiler. 1584 yılında zâviyedârlar ve bunlara mensup olan yakın çevresi muaf zümre içinde % 29.98'lik bir orana ulaşıyordu.

1507 ve 1518 tarihli defterlerde isimlerinden bahsedilmeyen sâdât zümresine bir diğer ifade ile seyyid sıfatı taşıyan kimselere 1584 tarihli defterde kendilerinin bu zümreden olduklarını iddia eden bir kayıt münasebetiyle rastlamaktayız. Bu cümleden olarak Cami mahallesinde oturan Yusuf veled-i Ömer ile oğlu Ömer ve kardeşi Kasım'ın durumunu açıklayan bir kayıta "mezkûrun sâdât dâvasın iderler siyâdetleri nakibü'l-eşrâfdan hüccete havale olundu" denilmektedir.⁸² Bu kişilerin sahte seyyitlik iddiasında bulunup bulunmadıklarının anlaşılması, mahkeme tahkikinden sonraya bırakıldığından dolayı sosyal statüleri belirlenememiştir. Esasen seyyid olarak kaydedilenler öşür dışındaki "avârız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiye ve şâir rüsumdan" muaf⁸³ oldukları için bunların da Sipahizâdeler ve zâviyedârların bulunduğu kategoriye girmeleri gerekmele beraber,

durumları açıklık kazanmadığından Tablo IU'de bilinmeyenler sütununa yazıldı.

V. NÜFUS VE MAHALLELER

Kilisehisar köyünde, 1584 tarihli tahrirde öncekilerden farklı olarak Cami, Kârgâh, Çukur, Mescid-i Ağa, Mescid-i Beğ ve Dört Hasan isimleriyle kaydedilmiş 6 mahalle karşımıza çıkmaktadır.⁸⁴ Karaman eyâletinin 1522-1584 yılları arasındaki vergi nüfusunu ihtiva eden herhangi bir tahrir defterinin henüz bulunmayışı sebebiyle sözü edilen mahallelerin ne zaman kurulduğu hakkında bir fikre sahip olamamaktayız. Kilisehisar'ın bağlı bulunduğu Bor kasabasında 1584 tarihli tahrirde 6 adet mahallenin hadis kaydedilmesi⁸⁵, yani bu mahallelerin sözü edilen tarihe yakın bir zamanda kurulduğunun anlaşılması, Kilisehisar'daki 6 mahalleden bazılarının da 1584 yılına yakın bir zamanda kurulduğu gibi bir intiba vermektedir. Esasen XVI. yüzyılın başlarına göre aynı yüzyılın sonlarında Kilisehisar nüfusunun % 290,64, bir diğer ifade ile 3 kata yakın oranda artmış olması⁸⁶ anormal bir artışa işaret etmektedir. Çünkü Ö. Lütfi Barkan'ın, Kanuni tahrirleri döneminden, XVI. yüzyılın sonlarına kadar Anadolu'daki nüfusun % 40 artmış olabileceğini kuvvetle muhtemel görmesi⁸⁷ bunun yanısıra son zamanlarda yapılan araştırmaların sonuçlarına nazaran 1520-1576 yılları arasında Anadolu'daki toplam kayıtlı nüfusun % 100 civarında arttığının tesbit edilmesi⁸⁸ gibi sonuçlar bu artışın normal seyreden bir artış olmadığını, Kilisehisar'ın bu tarihe yakın bir zamanda göçmen akınına uğramış olabileceğini kuvvetle muhtemel hale getiriyor. S. Faroqhi'nin, aynı yıllarda Bor kasabasının geniş ölçüde iş arayan göçmeni

⁸⁴ KK 135 varak 105 b-107b.

⁸⁵ KK135varak92a-98b.

⁸⁶ Bkz. Tablo I a, Tablo III b.

⁸⁷ Ö. Lütfü Barkan (1953), "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", **Türkiyat Mecmuası X, s. 17.**

⁸⁸ **Öz Ön.** ver., s. 183.

çekmiş görüldüğü şeklindeki mütalaası da göz önüne alınırsa, Kilisehisar'da kurulan mahallelerden hiç olmazsa bir kaçının sözü edilen muhtemel göçler sonucu 1584 yılına yakın bir zamanda kurulduğu düşünülebilir.

Bu mahallelerden mezkur tarihte en büyüğü olan Cami mahallesinin geçmişiyile ilgili bilgilerimiz diğerlerine göre daha belirgindir. Vakıflar başlığı altında verdiğimiz bilgilerden de anlaşılacağı üzere bu mahallede yer alan ve Kilisehisar'ın tek camii olan Sinan Bey Câmii'ne ilk defa 1518 tarihli tahrir defterinde rastlamış olmamız, bu câmîin çevresinde teşekkül eden Cami mahallesinin de 1518'den sonra teşekkül etmiş olabileceğini hatıra getirmektedir. Kilisehisar köyünde sakin olan vergi mükellefleri ile muaf kişi ve zümreler mufassal tahrir defterlerinde 1507 tarihli defter hariç, nefer ve hane ölçüğünde verilmemektedir. Bu durumda 163 nefer ve 113 hane verisinden⁹⁰ hareketle, Kilisehisar'ın 1507'deki tahmini nüfusunu, Ö. Lütfi Barkan'ın teklif ettiği hanex5+ mücerred formülü⁹¹ çerçevesinde 603 kişi olarak buluruz. Ancak diğer iki tahrirde nefer ve hane sayılarının verilmemesi yüzünden ve mukayeselerdeki standart birliğini de temin etmek için, 1507 yılı tahmini nüfusunu diğerlerinde olduğu gibi yeniden hesaplamayı uygun gördük. Buna göre muaf olanlarla normal reâyâ, bir başka ifadeyle evli (müzevveç) kimseler bir hane kabul edilerek Ö. Lütfi Barkan'ın teklif ettiği formülün esasını değiştirmeksizin Kilisehisar'ın tahmini nüfusunu aşağıdaki Tablo'larda olduğu gibi 1507'de 663 ve 1518'de de 735 kişi olarak buluruz.

Faroqhi Ön. ver., s. 28.
TT 42/51.
Barkan Ön. ver., s. 12.

Tablo I. (1507 yılı tahmini nüfusuna esas muaf kişi ve zümreler ile normal reayayı gösterir.)

(TT 42/49-51'e göre hazırlanmıştır.)

Muaf kişi ve zümreler					Muaflar Toplamı
imâm	Zâviyedâran	Muhassıl	Pîr-i fâni ve diğer		
1	3	3	2	9	
Normal reâyâ					Caba, mücerred ve müzevveç toplamı
Çift	Nimçift	Bennak	Caba	Mücerred	
9	92	15	11	27	38+116

Tablo I a (1507 yılı tahmini nüfusunu gösterir.)

Müzevveç x 5	+ Caba ve mücerred	Tahmini nüfus
125x5=625	38	663

Tablo II. (1518 yılı tahmini nüfusuna esas muaf kişi ve zümreler ile normal reayayı gösterir.)

(TT 455/668-669'a göre hazırlanmıştır.)

Muaf kişi ve zümreler							Muaflar Toplamı
imam	Hatib	Ehl-i Berat	Derviş	Muhassıl	Sipâhizade	Pîr-i fâni, kör vs.	
1	1	6	5	4	4	4	25
Normal reaya							Caba ve müzevveç toplamı
Caba (mücerred)	Bennak		Nimçift		Çift		
55	35		70		6		55+111

Tablo II a (1518 yılı tahmini nüfusunu gösterir.)

Müzevveç x 5	+ Caba (mücerred)	Tahmini nüfus
136x5=680	55	735

1584 yılı tahriri itibariyle ilk defa karşımıza yeni bir statü olarak çıkan sagır, yani 18 yaşından küçük oldukları halde kaydedilen çocukları dikkate alarak bu defa müzevveç x 5 + caba + sagır formülünü uygularsak 1584 yılında mahalleleri teşekkül eden Kilisehisar'ın, bu tarihte her bir mahallesinin tahmini nüfusu ile toplam tahmini nüfusunu yeni duruma göre tespit edebiliriz. Ancak bizi burada belirsizliğe götüren bir durum mevcuttur. O da, Kilisehisar köyü vergi nüfusu içinde mütâlâa edildikleri halde, tahrir defterinde bu köyün mahalleleri dışına kaydedilenlerdir. Bunlardan Kilisehisar kırsalında Ahî Mahmud Zaviyesi'ne mensup zâviyedâran zümresi bu zaviye çevresinde kendilerine tahsis edilen arazilerde oturuyor ve biri sagır olmak üzere toplam 20 kişiden meydana geliyorlardı. Bunların yanı sıra nimçift itibar edilen zemine tasarruf eden ancak tahrir sırasında yerlerinde bulunmadıklarından dolayı nâmalum şerhi düşülen 5 kişi de Kilisehisar mezreasında sakin idiler. Şu halde toplam 25 kişinin Kilisehisar mahallelerinde oturmadıklarını istidlal etmek mümkün olmakla beraber⁹² içlerinde biri muhassıl ve biri de pîr-i fâni olmak üzere sipahizâde kaydedilen 31 kişinin Kilisehisar mahallelerinde oturmadıklarını teyid edecek kuvvetli delillere sahip değiliz. Sipahizâdeler şayet mahallelerde oturmuş iseler, bir köy için hiç de küçümsenmeyecek müzevveç nüfusu ihtiva eden bu zümrenin, mahalleler nüfusunu nispî olarak arttırmış olacağı sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak pratikte belli oranlarda mahallelere dağıtmak imkanı bulunmadığından, bunları da mahallelerden ayrı yazılanlar sütununa kaydederek Kilisehisar'ın 1584 yılındaki toplam tahmini nüfusunu aşağıdaki ayrıntılı Tablo III ve Tablo IIIa'dan hareketle Tablo IIIb'de olduğu gibi 1927 kişi olarak buluruz.

Bkz. Tablo III-Tablo Ula.

Tablo III (1584 yılı tahmini nüfusuna esas muafkişi ve zümreleri gösterir.)

(KK 135 varak 105 b-107 b'ye göre hazırlanmıştır.)

Mahalle Adı	Muaf Kişi ve Zümreler						
	imam	Muhassıl	Sağır	Ehl-i Berat	Sipahizâde	Zâviyedâr ve yakınları	Bilinmeyen
Cami	2	1	3	7	-	-	3
Kârgâh	-	-	8	-	-	-	-
Çukur	1	1	5	-	-	-	-
Mescid-i Ağa	-	-	3	-	-	-	-
Mescid-i Beg	-	-	1	-	-	-	-
Dört Hasan	1	-	-	-	-	-	-
Mahalleden ayrı yazılanlar	-	-	1	-	31	19	-
Toplam	4	2	21	7	31	19	3
Genel Toplam	87						

Tablo III a (1584 yılı tahmini nüfusuna esas normal reayayı gösterir.)

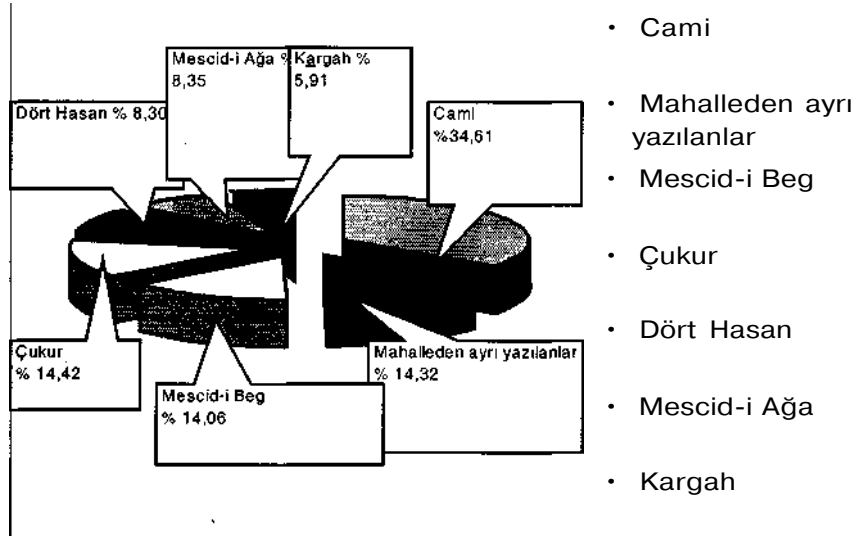
(KK 135 varak 105 b-107 b'ye göre hazırlanmıştır.)

Mahalle Adı	Normal Reâyâ				
	Caba	Bennak	Nimçift	Çift	Bilinmeyen
Cami	89	63	38	1	-
Kârgâh	16	15	3	-	-
Çukur	38	29	15	1	-
Mescid-i Ağa	18	18	10	-	-
Mescid-i Beg	50	29	12	1	2
Dört Hasan	20	16	8	-	3
Mahalleden ayrı yazılanlar	-	-	5	-	-
Toplam	231	170	91	3	5
Genel Toplam	500				

Tablo III b (1584 yılı tahmini nüfusunu gösterir.)

Mahalle Adı	Müzevveçx5	+Caba (mücerred)	+Sağır	Mahallelerin Tahmini Nüfusu
Câmî	115x5=575	89	3	667
Kârgâh	18x5=90	16	8	114
Çukur	47x5= 235	38	5	278
Mescid-i Ağa	28x5= 140	18	3	161
Mescid-i Beğ	44x5= 220	50	1	271
Dört Hasan	28x5= 140	20	-	160
Mahallelerden ayrı yazılanlar	55x5= 275	-	1	276
Tahmini Toplam Nüfus	1927			

1584 yılı nüfusunun mahallelere dağılımını aşağıdaki grafikte olduğu gibi de gösterebiliriz.

Kilisehisar nüfusunda dikkati çeken en önemli hususlardan biri, ekilebilir toprakların artmamasına karşılık az toprağa tasarruf eden evlilerle (bennak), topraksız olup bulabildiği işlerde çalışan bekarların (caba) sayılarındaki anormal derecedeki artıştır. Bu artışta, maddi imkansızlıklar yüzünden evlenemeyen bekarların sayısının köy nüfusu içinde % 11,98'lik bir orana ulaşması söz konusudur. Bu olgu ise, suhte ve leventlerin artmasında potansiyel bir tehlikenin varlığına da ayrıca işaret etmektedir.

VI. VERGİLENDİRME VE ÜRETİM

1518 tahririnde Bor nahiyesine bağlı 24 köyden 22'sinde mâlikâne-divânî sistem⁹⁴ uygulanıyordu.⁹⁵ Geriye kalan köylerden, sözü edilen toprak tasarruf şeklinin uygulanmadığı iki köyden biri olan Kilisehisar'daki vergi hasılı tımarlı sipahilere ayrılıyordu. 1536-1537 tarihli Karaman Vilâyeti Ruznamçe Defteri'ne göre Kilisehisar'daki Kılıç (çekirdek) timar olarak ayrılan miktar 14.760 akçe idi.⁹⁶ Kilisehisar'daki timara konu olan vergi hasılları ise, XVI. yüzyılın başları ve sonları itibarıyla aşağıdaki Tablo'da olduğu gibiydi.

⁹³ XVI. yüzyılda bir başka yöredeki bekar nüfusun anormal derecedeki artışının sonuçlarıyla ilgili benzeri bir değerlendirme için bkz. Öz Ön. ver., s. 184.

⁹⁴ Karamanoğulları döneminden intikal eden ve iki baştan tasarruf da denilen bu sistem hakkında ayrıntılı bir bilgi için bkz. Ö. Lütfü Barkan (1980), "Türk-İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller Malikâne-Divânî Sistemi", **Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler I**. İstanbul: Gözlem Yayınları, s. 151-208.

⁹⁵ TT 455/668-698.

⁹⁶ TT 188/89.

Tablo IV. (XVI. yüzyılın başı ve sonu itibariyle Kilisehisar köyünde yıllık vergi gelirlerini gösterir.)

TT 42/51; TT 455/669; KK 135 varak 107 b'ye göre hazırlanmıştır.

Vergiler	1507	1518	1584
Elgalle	12180	20000	14400
Resm-i çift	1908	3332	Resm-i çift, bennak ve caba bir arada
Resm-i bennak	180	348	
Resm-i caba	66	518	
Resm-i ganem	1300	1300	1440
Öşr-i kovan	50	100	150
Öşr-i bostan	130	100	150
Resm-i asiyab	100	80	60
Öşr-i bağat	440	200	10000
Badiheva ve resm-i arus	1038	1700	850
Resm-i tapuve deştbânî	-	-	1994
TOPLAM	21352	27678	34000

Tablo'dan da anlaşılacağı üzere zirai üretim köy sakinlerinin en önemli meşgalesini oluşturmaktadır. Ancak Kilisehisar'da az bir kısmının köy sakinleri, kalabalık bir kısmının ise Karaman eyâletinin çeşitli yerlerinden gelerek ürettikleri zirai faaliyet dışı bir nesneden de söz etmek gerekir ki, o da barutun hammaddesi olan güherçiledir. Bunlardan birincisi olan zirai üretimde en çok göze çarpan ürünler hububat cinsleri ve üzümdür. Buna göre 1507 yılında 3480 kile olan hububat üretimi 1518'de yaklaşık % 31 oranında azalarak 1400 kileye düşmüş, 1584'de ise 1518 yılındaki miktarın aynısı gerçekleşmiştir.⁹⁷

⁹⁷ İT 42/51; TT 455/669; KK 135 varak 107 b.

Yüzyılın başlarına göre aynı yüzyılın sonlarında 22,72 kat daha fazla öşr-i bağ vergisi alınması⁹⁸ bağcılığın hızlı bir büyüme süreci geçirdiğini göstermektedir. Ziraî üretim dışı sürdürülen sınaî üretim yani güherçile üretimi ise, verilere göre XVI. yüzyılın ikinci yarısında artmıştır. Bu hususta elimizde net bilgiler yoksa da 1572 yılma ait bir mühimme kaydından Kilisehisar'daki güherçilehanenin oldukça büyük olduğunu öğreniyoruz." Şu halde 1569 yılında Niğde civarındaki güherçilehanelerde üretilen 4017 batman (yaklaşık 30906 kg) güherçilenin¹⁰⁰ büyük bir kısmı Kilisehisar'da üretilmiş olmalıdır. 1569-1570 yıllarında Kırşehir ve Aksaray'da yıllık en çok 500 batman, Lârende'de ise 1391 batman üretildiği¹⁰¹ göz önüne alınırsa Kilisehisar'daki güherçilehanenin ne denli büyük ve kapasiteli olduğu hakkında fikir edinilmiş olur.

1571 yılı itibariyle Karaman eyâletinin muhtelif yerlerine dağılmış bulunan yaklaşık 3000 sipahizâdeden 514'ü nöbetli eşkinci olduğu halde, bunların seferlere gönderilmeyerek 6 ay müddetle güherçile üretiminde istihdam edilmelerinin istenmesi, bunlardan sayıca önemli bir grubun Kilisehisar'da çalıştırılmak üzere gönderildiklerini gösteriyor. 1574 yılma ait bir mühimme kaydında, 300 ırgadın 3 yıllığına Kilisehisar güherçilehanesinde çalıştırılmasından söz edilmesi¹⁰² burada istihdam edilen sipahizâdeler dışında da bir çok işçinin ihtiyaç vukuunda çalıştırıldıklarına bir delildir.

⁹⁸ Bkz. Tablo IV.

⁹⁹ MD 16/127.

¹⁰⁰ Bir batmanın 7,694 kg olduğu kabul edildi. Bu hususta bkz. Halil İnalçık (1983), "Introduction to Ottoman Metrology", *Turcica* 15, s. 34.

¹⁰¹ MD 14/109-110.

VII. VAKIFLAR

Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra 1470 yılından itibaren Karaman vilâyeti vakıflarının tahririne başlanmıştır. Bu çerçevede aynı tarihte Kilisehisar köyünde kaydedilen bir zemin ve bir bağın da Niğde'deki Köhne Medrese Vakfı olduğunu görmekteyiz. 1500 tarihli vakıf defterinde, Niğde Köhne Medrese Vakfı dışında Bor Camiî Vakfı olan bir zemin de kaydedilmiştir. Yine aynı tarihli defterde köy yakınlarında teşekkül eden Ahî Mahmud Zaviyesi Vakfı görülmektedir. 1518 tahririne göre Kilisehisar'da ikinci bir vakıf olarak Sinan Bey Camiî Vakfı teşekkül etmiştir. 1584 yılına gelindiğinde bunlara ilâve edilen herhangi bir vakfa rastlanmamış, sözü edilen bu vakıflar varlıklarını aynen devam ettirmişlerdir. Şimdi bahse konu vakıfları teker teker ele alalım.

1. Niğde Köhne Medrese Vakfına Gelir Getiren Emlak

Sözü edilen medrese vakfının gelir kaynakları, Kilisehisar köyünde dört kişi elinde bulunan bağ ile Mihmandar Zemini denilen araziden elde edilen gelirlerdi. Bu bağ ve zemin gelirlerinin çeşitli yıllarda bütün medrese gelirleri içindeki yüzde payları aşağıdaki gibiydi.¹⁰³

Yıllar	Kilisehisar köyündeki yıllık bağ ve zemin gelirleri (akçe)	Köhne Medrese'nin yıllık gelirler toplamı	Kilisehisar köyündeki Emlakin yıllık toplara gelirler içindeki % payı
1470	550	1960	28,06
1500	320	2430	13,16
1522	450	5770	7,79
1584	1050	-	-

Bu hususta bkz.KK 564 varak 61 b;KK 565 varak 137 a;TT 387/173; KK 135 varak 108a

2- Bor Camii'ne Gelir Getiren Mülk

Yine Kilisehisar'da bulunan bir parça zemin olup, bu zeminin idüo ve 1584 yılına ait gelirlerinin câmiîn bu yıllarda toplam gelirler içindeki % payları da aşağıdaki gibiydi.

Yıllar	Kilisehisar köyündeki zeminin yıllık geliri	Bor Câmîî'nin yıllık gelirler toplamı	Kilisehisar'daki zeminin yıllık gelirler içindeki % payı
1500	87	2489	3,49
1584	30	2055	1,45

3- Ahî Mahmud Zaviyesi Vakfı

Kilisehisar köyü yakınlarında banisi Ahî Mahmud olan zaviyenin vakfıdır. Ahî Mahmud'un kimliği meçhul olmakla beraber, 1500 yılına ait vakıf defterinde zâviyedar olarak kaydedilen üç kişiden Pir Ali ve Ahî Emir'in Ahi Mahmud'un oğulları oldukları kaydedilmiştir.¹⁰⁵ Bunların 1500 yılında olgun bir yaşta yani 45-50 yaşlarında buldukları düşünülürse bu yıllarda muhtemelen hayatta bulunmayan Ahî Mahmud'un, 1430-1450 yıllarında çocukluk ve gençlik çağını idrak ettiği tahmin edilebilir. Bu istidlalden hareketle, Ahî Mahmud'un Karamanoğulları'nın son zamanlarında Kilisehisar köyü yakınlarına gelerek zaviyesini açtığı düşünülebilir. Zaviyenin gelirleri, 1500 yılında ziraat edilen 6 parça zemin, 2 adet bağ ve 1 değirmen iken 1584 yılında bunlara "haneha-i Yusuf ve haneha-i Mir" ibareleriyle ev gelirlerinin de ilâve edildiğini görmekteyiz.¹⁰⁶

Zâviyedar ve yakınlarının oluşturduğu nüfusun, Ahî Mahmud Zaviyesi çevresinde zamanla bir köy iskânına dönüştüğü anlaşılmaktadır. Nitekim sözü edilen iskânın köy statüsüne dönüşmesinin kesin tarihi bilinmemekle beraber, Bor kazası köyleri avârizhâne tahrirlerinde Ahî

¹⁰⁴ KK 564 varak 143 b; KK 135 varak 63 a.

¹⁰⁵ KK 565 varak 143a

¹⁰⁶ KK 565 varak 149 a ve KK 584 varak 65 b.

Mahmud köyüne ilk defa 1642 yılında rastlanmaktadır. 1664-1666 yıllarına ait Bor Şer'iyeye Sicil Defteri'ndeki bir kayda nazaran bu köy, Karye-i Ahiler ismiyle anılmaktadır.¹⁰⁸

Ahî Mahmud Zaviyesi'nin çeşitli yıllardaki gelirleri aşağıdaki Tablo'da olduğu gibiydi.

Yıllar	Bağ gelirleri	Zemin gelirleri	Değirmen gelirleri	Hane kiralan	Yıllık hasıl (akçe)
1500	900	1050	350	-	2300
1518	900	1050	350	-	2300
1584	800	1700	30	30	2560

1584 yılında Niğde'nin en büyük zaviyelerinden olan Çalış zaviyesi yıllık gelirlerinin 2635 akçe olduğu¹⁰⁹ göz önüne alınırsa Ahî Mahmud zaviyesinin çevredeki büyüklüğü hakkında bir fikir edinmek mümkün olur. Nitekim sosyal zümreler başlığı altında verdiğimiz bilgilerden de anlaşılacağı üzere içlerinde zaviyedâr, zaviye imamı ve bunların oğulları ve yakınlarından oluşan kesimin 20 kişiyi bulması göz önüne alındığında bu zaviyenin, geniş kadrosuyla bir tarikat ve kültür merkezi¹¹⁰ olarak fonksiyonunu nasıl icra ettiğini anlamak kabil olur.

4. Sinan Bey Camii Vakfı

1507 tarihli tahrir defterinde rastlanmayan bu vakfa, ilk olarak 1518 tarihli defterde rastlanmaktadır. Şu halde ümerâdan olduğu anlaşılan Sinan Bey,¹¹¹ Kilisehisar köyünde kendi ismiyle maruf camiyi 1507-1518 yılları

¹⁰⁷ MAD 3016/30.

¹⁰⁸ BŞS. 380/167.

¹⁰⁹ KK 584 varak 65 b.

¹¹⁰ Zaviyelerin buldukları çevreye olan kültürel tesirleri ile ilgili olarak bkz. Ö. Lütfü Barkan (1942), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri" **Vakıflar Dergisi II**, s. 295; A. Yaşar Ocak (1978), "Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi XII**, s. 267.

¹¹¹ 1522 tarihli Timar Defteri'ne göre, Niğde Alaybeyi Laçın Ağaoğlu Sinan Bey'in adı geçmektedir. Uzun süre bu görevi sürdüren Sinan Bey, 1536 yıllarında ölmüştür. Mustafa

arasında inşa ettirmiş olmalıdır. 1518 yılında vakfa gelir getiren mülkler, Kilisehisar köyünde 18 parçadan oluşan arazi ile 2 bağdan meydana geliyordu. 1584 yılında da vakıf mülklerin cins ve miktarında bir değişme olmazken gelirlerinde bir miktar düşme olduğu görülmektedir. Buna göre 1518 yılında 1050 akçe olan gelir 1584'te % 22 azalarak yılda 820 akçeye inmiştir.¹¹²

Vakfın gelirlerinin tahsis edildiği vakıf görevlileri 1518 tarihli tahrirde verilirken, 1584 yılı tahririnde kaydedilmemiştir. Ancak bu son tahrirde Cami mahallesi sakinleri arasında iki imam kaydedildiğine göre, bu tarihteki vakıf gelirleri bu görevlilerle, vakıf mütevellisi arasında paylaştırılmış olmalıdır. 1518 tarihli tahrirde tevliyet hizmetini yürüten mütevelliyeye, hitabet hizmetini yürüten hatibe ve imamet hizmetini yürüten imama günde birer akçeden yılda 350'şer akçe tahsis edilmişti.¹¹³

XVI. yüzyılın başı ve sonu itibariyle Ahî Mahmud Zaviyesi Vakfı gelirleri artarken, Sinan Bey Camii Vakfı gelirlerinin azalması, dönemin sosyo-ekonomik ve siyasi problemlerinden çok herhalde vakıfyönetimindeki zaaf ve acz ile açıklanmalıdır.

SONUÇ

XVI. yüzyılın başlarına göre aynı yüzyılın sonlarında Kilisehisar köyündeki nüfus artışının ortalama % 290,64 mertebesinde gerçekleşmesi, aynı dönemde % 100 mertebesinde olan Anadolu'daki genel artış ortalamasının çok üzerindedir. Bu husus XVI. yüzyıl sonlarında özellikle Kilisehisar'da bulunan geniş kapasiteli güherçilehaneye çalışmak üzere

Oflaz (1993), "Niğde Sancağı'nın XVI. Yüzyıldaki Askerî İdarecileri" **Askerî Tarih Bülteni** 34. Ankara: Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, s. 148. 1518 ve daha önceki yıllarda da aynı görevde bulunması muhtemel olan Sinan Bey'in, Kilisehisar'daki Sinan Bey Camii'ni de inşa ettiren kişi olması muhtemeldir.

¹¹² TT 455/670; KK 135 varak 108 a.

Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen birçok işçiye işaret etmektedir. Dolayısıyla XVI. yüzyılın başlarına göre aynı yüzyılın sonlarında 6,07 ve 11,33 kat arttığını tesbit ettiğimiz caba ve bennak statülerindeki reyanın, bir bölümü muhtemelen bu işçiler ve onların ergenlik çağına erişmiş oğulları olmalıdır. 1584 yılı tahriri esnasında nimçift statüsündeki 14 kişinin yerlerinde bulunmayışları, bazı topraklara tasarruf edenlerin de, geçim sıkıntısıyla yerlerini terk ederek başka yerlere iş bulmak üzere gittiklerine veya leventler arasına karıştıklarına bir işaret olabilir. Bu gibi muhtemel olumsuzluklara rağmen XVI. yüzyıl sonlarına doğru gittikçe artan güherçile üretimi ve bu sayede toplanan nüfus, zirai faaliyetlerin yanında bu iş koluna dayalı sınaî faaliyetleri de canlandırmış, dolayısıyla Kilisehisar Bizans döneminde yaşanan şehir hayatını bir nebze dahi olsa bu sayede idrak etmiştir.

KISALTMALAR

BŞS: Bor Şer'iyeye Sicili

TT: Tahrir Defterleri

MD: Mühimme Defterleri

MAD: Maliyeden Müdevver Defterler

KK: Ankara Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme

Arşivi Tahrir Defterleri

Nr.: Numara

Bkz.: Bakınız

s.: Sayfa

¹¹³ Bütün bu hususlar için bkz. Tablo III ve TT 455/670.

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

- 1- Ankara Millî Kütüphane Başkanlığı, Eski ve Nadide Eserler Bölümü
Bor Şer'îye Sicili (BŞS.) Nr. 380
- 2- Başbakanlık Osmanlı Arşivi
 - a) Tahrir Defterleri (TT) Nr. 42, 188, 387, 455, 968.
 - b) Mühimme Defterleri (MD) Nr. 14, 16, Maliyeden Müdevver Defterler (MAD) Nr. 3016.
- 3- Ankara Tapu-Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi
Tahrir Defterleri (KK) Nr. 135, 564, 565, 584.
- 4- Kaynak Eserler ve Araştırmalar

Akgündüz, Ahmet (1991), **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri III.** İstanbul: Fey Vakfı Yayınları.

_____, (1993), **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri VI. II.** Kısım, İstanbul: Fey Vakfı Yayınları.

Akurgal, Ekrem (2002), **Anadolu Kültür Tarihi.** İstanbul: Asır Matbaacılık Ltd. Şti.

Akşit, Oktay (1985), **Roma İmparatorluğu Tarihi.** İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Atalay İbrahim, Kenan Mortan (2003), **Resimli ve Haritalı Türkiye Bölgesel Coğrafyası.** İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Barkan, Ö. Lütfi (1942), "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler İstîlâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri" **Vakıflar Dergisi II.** s. 279-386.

_____, (1943), **XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları.** Kanunlar I, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Enstitüsü Neşriyatı.

_____, (1953), "Tarihî Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", **Türkiyat Mecmuası X.** s. 1-26.

_____, (1980), "Türk-İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller Malikâne-Divânî Sistemi", **Türkiye'de Toprak Meselesi Toplu Eserler I**. İstanbul: Gözlem Yayınları, s. 151-208.

_____.3.(1993), "Timar" **İslâm Ansiklopedisi XII /1**, s. 286-332.

Beldiceanu-Stemherr, Nicoara-Irene (1968), "Recherches Sur La Province de Qaraman Au XVIe Sיעcle" **Journal of The Economic And Social History of The Orient, Volume XI**. s. 1-29.

Çağatay, Neşet (1947), "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler" **Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi V**. s. 483-511.

Erdoğan, M. Akif(2003), "Murat Çelebi Defteri: 1483 Yılında Karaman Vilâyetinde Vakıflar 1", **Tarih İncelemeleri Dergisi, XVIII/1**. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Faroqhi, Suraiya (1979-1980), "Taxation and Urban Activities in Sixteenth-Century Anatolia" **International Journal of Turkish Studies I**. s. 19-53.

_____(2001), **Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir**. Çeviren: Zeynep Altok. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt. Yayınları.

Gabriel, Albert (1962), **Niğde Tarihi**. Çeviren: Ahmed Akif Tütenk, Ankara: Bengi Matbaası.

Gökbilgin, M. Tayyib (1968), "XVI. Asırda Karaman Eyâleti ve Lârende (Karaman) Vakıf ve Müesseseleri" **Vakıflar Dergisi, VII**.

Günaltay, M. Şemseddin (1951), **Yakın Şark IV, I. Bölüm Perslerden Romahlara Kadar**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Hoca Saadeddin Efendi, (1279), **Tacü'-Tevarih, I**. İstanbul.

Honigmann, Ernst (1970), **Bizans Devletinin Doğu Sınırı**. Türkçe Tercüme Fikret Işıltan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

İnalçık, Halil (1973), **The Ottoman Empire The Classical Age, 1300-1600**, London.

_____, (1983), "Introduction to Ottoman Metrology", **Turcica 15**. s. 312-347.

- _____, (1990), "Köy, Köylü ve İmparatorluk", **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 8.
- Jones, A.H.M. (1937), **The Cities of The Eastern Roman Provinces**. Oxford At The Clarendon Press.
- Kınal, Füzulan (1991), **Eski Anadolu Tarihi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Mustafa (1995), "**Şer'îye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Bor'da Sosyal ve Ekonomik Hayat**", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Mansel, Arif Müfid (1971), **Ege ve Yunan Tarihi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ocak, A. Yaşar (1978), "Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi XII**. Ankara, s. 247-269.
- Oflaz, Mustafa (1992), "**XVI. Yüzyılda Niğde Sancağı**" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı.
- _____, (1993), "Niğde Sancağı'nın XVI. Yüzyıldaki Askerî İdarecileri" **Askerî Tarih Bülteni 34**, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları Ankara, s. 141-152.
- Ostrogorsky, George (1981), **Bizans Devleti Tarihi**. Çeviren: Fikret İşıltan, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Öz, Mehmet (1991), "Tahrir Defterlerine Göre Canik Sancağı'nda Nüfus (1455-1643)", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi VI**, 173-205.
- Ramsay, W. M. (1960), **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**. Çeviren: Mihri Pektaş, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Sümer, Faruk (1960), "Anadolu'ya Yalnız Göçebe Türkler mi Geldi" **Bellekten XXIV**, s. 567-594.

- Tekindağ, M. C. Şehabeddin (1962), "Son Osmanlı Karaman Münasebetleri Hakkında Araştırmalar" **İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi**, 17-18, s. 43-46.
- Texier, Charles (1340), **Küçük Asya III**. Çeviren: Ali Suad. İstanbul: Matbaa-i Amire.
- Turan, Osman (1971), **Selçuklular Zamanında Türkiye**. İstanbul: Turan Neşriyat Yurdu.
- Uzluk, Feridun Nafiz (1958), **Fatih Devrinde Karaman Eyâleti Vakıfları Fihristi**. Ankara: Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı (1969), **Anadolu Beylikleri**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- _____, (1975), **Osmanlı Tarihi II**. 3. Basım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Vryonis, Speros (1971), **The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and The Process of İslamization From The Eleventh Through The Fifteenth Century**, Berkeley, Los Angeles, University of California Press.
- Yediyıldız, Bahaeddin (1985), **Ordu Kazası Sosyal Tarihi**. Ankara: Kültür Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Yinanç, Mükrimin Halil (1944), **Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- (1973), **Niğde İl Yıllığı**. Ankara: Ajans Türk Matbaacılık Sanayii.